

«به نام خداوند جان و خرد»

«روش تحقیق در سیستم های بهداشتی»

Designing and Conducting Health Systems Research Projects

روش گرد آوری داده ها

ارائه دهنده : دکتر روح اله دهقانی

دانشگاه علوم پزشکی کاشان

Dehghani_r@kaums.ac.ir

Dehghani37@yahoo.com

روش جمع آوری داده ها

در پایان این جلسه شما باید قادر باشید که:

۱- روش های مختلف گرد آوری داده ها را توصیف کرده ، مزایا و معایب هر یک را بیان کند

۲- مزایای ترکیب چند روش گرد آوری داده ها را بنویسد

۳- علل مختلف تورش گرد آوری داده ها و راه های جلوگیری از آن را فهرست نماید

۴- ملاحظات اخلاقی اجرای طرح و راههای ایمن ماندن افراد تحت مطالعه و مصاحبه شوندگان از آسیب های احتمالی مطالعه را شناسائی کند

منابع مورد استفاده :

- ۱- سازمان جهانی بهداشت (۱۳۶۹). **تحقیق در سیستم های بهداشتی** (شیوه تهیه طرحهای تحقیقاتی برای حل معضلات بهداشتی درمانی) ، ترجمه گروه مترجمین ، ویراستار: دکتر مرتضی زعیم ، انتشارات معاونت پژوهشی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۲۳۶ صفحه
- ۲- سازمان جهانی بهداشت (۱۳۷۶). **روش تحقیق در سیستم های بهداشتی** ، ترجمه دکتر اسفندیار ستوده مرام، دکتر محمود دژکام، دکتر مرتضی زعیم . انتشارات معاونت پژوهشی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۳۰۷ صفحه

مراحل تدوین یک طرح تحقیقاتی در سیستم های بهداشتی

سؤالاتی که باید پیرسید

مراحلی که طی خواهید کرد

عناصر مهم هر مرحله

▪ مسئله چیست و چه چیز باید مطالعه شود؟

بیان مسئله

شناسایی مسئله
تعیین اولویت مسئله
تجزیه و تحلیل مسئله
توجیه نیاز به پژوهش

▪ چه اطلاعاتی هم اکنون در دسترس است؟

بررسی متون

متون و سایر اطلاعات موجود

▪ دلیل اجرای طرح چیست؟

تنظیم اهداف

سؤالات یا فرضیات طرح

▪ چه داده های اضافی برای یافتن پاسخ به

روش بررسی

متغیرها
نوع مطالعه
فنون جمع آوری داده ها
نمونه گیری

سؤالات طرح لازم است و چگونه آنها

را بدست می آوریم؟

طرح ریزی برای جمع آوری داده ها
طرح تجزیه و تحلیل داده ها
ملاحظات اخلاقی
پیش آزمایی روش تحقیق

▪ چه کاری چه موله و توسط چه کسی

طرح کار

نیروی کار
زمان بندی

انجام خواهد شد؟

▪ نحوه مدیریت تحقیق چگونه است و بهره برداری

طرح مدیریت تحقیق و
نحوه بهره برداری از نتایج

مدیریت
نظارت

نتایج تحقیق را چگونه میتوان تضمین نمود؟

شناسایی مصرف کنندگان بالقوه نتایج تحقیق

▪ برای انجام مطالعه چه منابعی لازم است و

منابع و بودجه لازم

مواد و تجهیزات
بودجه

چه منابعی در اختیار داریم؟

▪ چگونه طرح را به مسئولان و یا منابع

خلاصه طرح

تأمین کننده بودجه ارائه میدهم؟

توجه: مراحل تهیه طرح تحقیقاتی یک مسیر یکسویه نیست بلکه در طول تهیه طرح ممکن است مراحل قبلی را مورد بازبینی گزار داده و تغییراتی در آن بوجود بیآوریم

روشهای مختلف گردآوری اطلاعات

❖ مشاهده

❖ مصاحبه (رودررو)

❖ استفاده از پرسشنامه های کتبی

مشاهده

❖ مشاهده روشی است که در آن رفتار و مشخصات موجودات زنده اشیاء و پدیده ها که بطور سیستماتیک انتخاب شده اند ملاحظه و ثبت میگردد.

❖ در اینجا چشم مهمترین ابزار پژوهش است.

❖ مشاهده رفتار انسانی از روشهای بسیار متداول گردآوری اطلاعات است. این کار را میتوان به اشکال مختلف انجام داد :

• مشاهده مشارکتی (مشاهده کننده در امری که موضوع مشاهده است شرکت مینماید).

• مشاهده غیر مشارکتی (مشاهده کننده پدیده مورد مشاهده را بطور پنهان یا آشکار ملاحظه مینماید ولی خود در آن شرکت ندارد).

مصاحبه

- مصاحبه از روشهای گردآوری اطلاعات است که در آن مصاحبه شوندگان بصورت فردی یا گروهی پرسش میشوند.

- پاسخ سؤالاتی را که در طول مصاحبه پرسیده میشود میتوان با نوشتن یا ضبط روی نوار کاست ثبت نمود ، ثبت سؤالات ممکن است در طول مصاحبه یا هر چه زودتر بعد از مصاحبه و قبل از آنکه فراموش شوند صورت گیرد.

❖ مصاحبه ممکن است بروشهای مختلف صورت گیرد که عبارتند از :

۱- مصاحبه قابل انعطاف در حالات زیر بکار میرود :

- با استفاده از برنامه (باسؤالات پیش بینی شده) به طوریکه اطمینان داشته باشیم که کلیه مطالب مورد بحث قرار میگیرد، اما زمان و ترتیب توالی سؤالات انعطاف پذیر است.
- پرسشگر ممکن است برای بدست آوردن حداکثر اطلاعات ممکن در موقع مصاحبه پرسشهای اضافی بنماید.
- با استفاده از پرسشنامه که قسمت عمده سؤالات باز است .
- روش پرسیدن سؤالات سازمان یافته ، یا کم و بیش سازمان یافته ، را میتوان برای مصاحبه با اشخاص یا با گروههایی که اطلاعات اصلی از آنها بدست میآید بکار برد.

تذکر:

- این روش مصاحبه برای پژوهشهای کیفی مقیاس کوچک که پژوهشگر هنوز باید جنبه های مختلف مسئله را کشف نماید ، سودمند است .

۲- مصاحبه با استفاده از صورت ثابت سؤالات در موارد زیر صورت میگیرد :

- با ترتیب توالی استاندارد ، که با پرسشها معمولا پاسخ های بسته یا از پیش کدگذاری شده دارند.

تذکر:

این روش در مواردیکه پژوهشگر در مورد پاسخهای مورد انتظار مطلع بوده و با جمعیت بالنسبه بزرگی مصاحبه میشود سودمند است .

پرسشنامه های کتبی

❖ پرسشنامه کتبی از ابزارهای گردآوری اطلاعات است که در آن سؤالات کتبی ارائه شده و شخص مصاحبه شونده پاسخ پرسشها را در آن مینویسد.

• پرسشنامه کتبی ممکن است به روشهای مختلف بکار رود مثلا :

- ۱- ارسال پرسشنامه همراه با دستوالعمل واضح با پست و تقاضای اعاده فرم تکمیل شده آن با پست .
 - ۲- جمع کردن تمام یا قسمتی از مصاحبه شوندگان در یک محل و در یک زمان ، دادن تعلیمات شفاهی به آنها و پر کردن پرسشنامه ها بوسیله مصاحبه شوندگان .
 - ۳- توزیع پرسشنامه به مصاحبه شوندگان با دست و گردآوری بعدی آن.
- در این مورد نیز مانند مصاحبه ، پرسشها ممکن است باز و قابل انعطاف بوده یا از پیش کدگذاری شده باشند.

تمییز دادن بین روشهای گردآوری اطلاعات و ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات	روشهای گردآوری اطلاعات
چشمها ، قلم و کاغذ ، ساعت ، ترازو میکروسکپ و ...	مشاهده
برنامه مصاحبه ، پرسشنامه ضبط صوت	مصاحبه
پرسشنامه	پرسشنامه کتبی

مزایا و معایب روشهای مختلف گردآوری اطلاعات

معایب	مزایا	روش
<ul style="list-style-type: none">• تورش مشاهده گر (پژوهشگر ممکن است تنها به نکاتی که بنظرش جالب میآید توجه کند).• حضور پرسشگر میتواند در پدیده مورد مشاهده تأثیر گذارد.• طرحهای آینده را نمیتوان فعلا مشاهده کرد.	<ul style="list-style-type: none">• جزئیات موضوع بررسی میشود.• میتوان در مورد نکاتی که در پرسشنامه ذکر نشده کسب اطلاعات نمود.• میتوان پاسخهای بدست آمده را از نظر میزان اطمینان آزمایش نمود.	<p>مشاهده (بویژه مشاهده رفتار)</p>

معایب	مزایا	روش
<ul style="list-style-type: none"> ▪ حضور پژوهشگر میتواند در پاسخ مصاحبه شونده تأثیر بگذارد. ▪ ثبت وقایع ممکن است در مقایسه با روش مشاهده ناقص تر باشد. 	<ul style="list-style-type: none"> • برای بی سوادان مناسب است. • روشن نمودن سؤالات امکان پذیر است. • در مقایسه با پرسشنامه کتبی پاسخ بیشتری بدست میآید. 	<p>مصاحبه</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ تورش مشاهده گر در مواردیکه برنامه ای برای کسب اطلاعات تهیه نشده باشد. ▪ تجزیه و تحلیل با روش استاندارد دشوار است . 	<ul style="list-style-type: none"> • از طریق مشاهده ممکن است اطلاعات اضافی بدهد. 	<p>مصاحبه قابل انعطاف در مقیاس کوچک</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ به آسانی ممکن است که اطلاعات مهمی نادیده گرفته شود . 	<ul style="list-style-type: none"> • تجزیه و تحلیل آسان است 	<p>مصاحبه ثابت در مقیاس وسیع</p>

معایب	مزایا	روش
<ul style="list-style-type: none">■ برای بیسوادان قابل استفاده نیست .■ درصد پاسخهایی که میرسد پایین است .■ ممکن است سؤال را درست نفهمند.	<ul style="list-style-type: none">• نیازی به پرسشگر برای اجرا ندارد .• از نظر اختلاف در سؤال تورش پیدا نمیکند.• ناشناس ماندن کمک میکند که پاسخها بیطرفانه تر و دقیق تر باشد.	<p>پرسشنامه کتبی</p>

طرح پرسشنامه

❖ شاید متداولترین روش گردآوری و ثبت اطلاعات از طریق استفاده از انواع گوناگون پرسشنامه باشد .

❖ انتخاب نوع خاص پرسشنامه و محتوای آن در پژوهشهای مختلف متفاوت است.

❖ محققى که پرسشنامه را طرح مینماید باید نکات زیر را مد نظر داشته باشد:

- دقیقاً چه چیزی را میخواهم بدانم؟
- سوالات را از چگونه جمعیتی خواهم پرسید؟
- سطح اطلاع و درک آنها از موضوع در چه حدی است؟
- آیا بیشتر باسوادند یا بیسواد؟
- اطلاعات گرد آمده چگونه تجزیه و تحلیل میشوند ، با دست یا با رایانه؟

مراحل مختلف طرح ریزی یک پرسشنامه

- ۱- از متغیرها بعنوان نقطه آغاز شروع نمایید ، ابتدا از متغیرهای وابسته که مسئله مورد پژوهش را تعیین مینماید ، و سپس از متغیرهای مستقل .
- ۲- پرسشها را به طور واضح، کوتاه و با استفاده از کلمات روزمره بنویسید.
- ۳- مطمئن شوید که با هر سؤال ، هر بار، تنها یک نکته را مطرح میکنید.
- ۴- مطمئن شوید که پرسش شما نحوه پاسخ را القاء ننماید.
- ۵- مطمئن شوید که پرسشنامه با توجه به جلب همکاری نفرات پاسخگو طرح شده باشد.
- ۶- سؤالاتی را بمنظور کنترل پاسخهایی که به پرسشهای حساس قبلی داده شده طرح نمایید .

مراحل مختلف طرح ریزی یک پرسشنامه-ادامه

۷- پرسشنامه را حتی الامکان کوتاه طرح نمایید .

۸- مطمئن شوید که در نهایت از تمام سؤالاتی که در پرسشنامه گنجانیده اید استفاده میشود.

۹- مطمئن شوید که تمام مصاحبه کنندگان و مصاحبه شوندگان فهم مشابهی از سؤالات طرح شده را دارند.

۱۰- برای اطمینان از درست بودن سازمان، واژه بندی و ترتیب و توالی سؤالات پرسشنامه را قبل از شروع طرح امتحان کنید.

۱۱- آزمایش قبلی پرسشنامه برای تصمیمی در این مورد که آیا ترجمه آن به یک یا چند زبان محلی ضرورت دارد یا ندارد ، لازم است.

انواع سؤالاتی که در پرسشنامه بکار میرود

۱- سؤال باز :

سؤالات باز پاسخگو را برای جواب دادن آزاد میگذارد و او مجبور نیست که از بین جوابهایی که از پیش تعیین شده یکی را انتخاب کند.

۲- سؤال بسته:

با سؤالات بسته چند پاسخ به مصاحبه شونده ارائه میشود که از بین آنها دست کم یک پاسخ را برگزینند.

مزایای سؤالات باز

۱- در پاسخ به این سؤالات مصاحبه شونده موضوع را هر طور که بخواهد و به زبان خود بیان میکند. اینگونه اطلاعات سبب میشود که گزارش نهایی زنده تر و گویاتر باشد.

۲- با استفاده از سؤالات باز ممکن است مسائل و اندیشه هایی مطرح شود که در موقع تهیه طرح تحقیقاتی به فکر محقق نرسیده و این امر مسئله را از زوایای جدیدی مورد بررسی قرار میدهد.

۳- اطلاعات خود به خود به زبان میآید و پاسخ های آماده ای به مصاحبه شونده پیشنهاد نمیگردد، از اینرو امکان اینکه تحت تأثیر پاسخها قرار بگیرد در بین نبوده و پاسخها اعتبار بیشتری دارد.

معایب سؤالات باز

- ۱- کار مصاحبه گر را دشوار میسازد. مصاحبه گر باید در یادداشت برداشتن ، تشخیص اینکه کدامیک از اطلاعات داده شده به موضوع پژوهش مربوط است و در برگرداندن صحبت به سؤالات بعدی مهارت داشته باشد ، در غیر اینصورت مصاحبه ممکن است برای مصاحبه شونده و هم برای مصاحبه گر خسته کننده بوده و اطلاعات با ارزشی از دست برود.
- ۲- چون فهرستی از پاسخهای احتمالی به مصاحبه شونده عرضه نمیشود که نکاتی را بیاد او بیاورد ممکن است جنبه های مهمی از موضوع را بخاطر نیاورده و در پاسخ اظهار بی اطلاعی کند .
- ۳- تجزیه و تحلیل سؤالات باز وقت گیر است و پس از آنکه کار عملی مصاحبه تمام شد پاسخها باید طبقه بندی شوند.

مزایا سوالات بسته

• پاسخها را میتوان به سرعت ثبت کرد.

• کار تجزیه و تحلیل را آسان مینماید زیرا پاسخها از ابتدا طبقه بندی شده و آماده تجزیه و تحلیل هستند.

معایب سوالات بسته

- گذاشتن یک سلسله انتخاب معین در اختیار مصاحبه شوندگان ممکن است به تورش پاسخ او کمک کند.
- مصاحبه شونده ممکن است برای جلب رضایت مصاحبه کننده پاسخی را انتخاب کند که در غیر این حالت انتخاب مینمود.
- پاسخهای ثابت امکان فکر کردن دوباره جوابهای احتمالی دیگر را به مصاحبه شونده نمیدهند.
- ممکن است مصاحبه کننده و مصاحبه شونده پس از مدت کوتاهی از مصاحبه خسته شوند.

اهداف ضروری سوالات بسته

- انواع گوناگون پاسخها یا احتمالات مختلف را ارائه دهند ، عبارت دیگر هیچ احتمالی را ناگفته نگذارند .
- در صورت امکان صورتی از امکانات گوناگون را ارائه دهند که هر یک از آنها احتمال را منتفی نماید .
- تعداد احتمالات حتی الامکان کم باشد .

تورش در اطلاعات گردآمده

❖ تورش یکنوع انحراف در داده هایی است که گرد میآوریم ، بطوریکه این داده ها نمایش درستی از وضع واقعی نیست

منابع احتمالی تورش :

۱- تورش ابزار معیوب :

- استفاده از پرسشنامه ای که از پیش کد گذاری شده بی آنکه درباره موضوع اطلاع کافی در دست باشد.

- پرسشنامه ای که ساختار نامرتبی دارد و فاقد راهنمایی در مورد نحوه پرسیدن سؤالاها است

- ترازوهای تعیین وزن غیر استاندارد

۲- تورش مشاهده گر :

- اینگونه انحرافها بیشتر موارد مشاهده و در مواقعی که ساختار مصاحبه با افراد یا گروهها استحکام کافی ندارند روی میدهد .
- در چنین حالاتی این خطر وجود دارد که پژوهشگر تنها چیزهایی را که مورد توجه و علاقه او هستند را ببیند و بشنود ، بنابراین اینگونه مشاهده یا مصاحبه ها بهتر است دست کم بوسیله دو نفر صورت گرفته و اطلاعات بدست آمده بلافاصله پس از گردآوری ثبت و مورد بحث قرار گیرند .

۳- تورش تأثیر مشاهده گر بر پاسخگو :

■ این عامل در تمام موارد مصاحبه ممکن است تأثیر نماید، مصاحبه شونده ممکن است در مورد منظور پژوهشگر سوء ظن داشته و از پاسخ به بعضی سؤالات طفره رفته یا پاسخهای گمراه کننده بدهد.

■ در مصاحبه های محدود (از نظر تعداد مصاحبه شوندگان) و قابل انعطاف احتمال بدست آوردن پاسخ های درست و بیان نکات خود جوش و روشنگر بیش از مصاحبه های یک مرحله ای با استفاده از پرسشنامه ثابت و غیر قابل انعطاف است.

۴- تورش تأثیر فصل :

- تنها یکبار ملاقات با مصاحبه شونده برای گردآوری بعضی اطلاعات کافی نیست ، در مناطق روستایی ، در فصول بارانی ، با مقایسه با مرحله بعد از برداشت محصول ، کار کشاورزی زیاد و سنگین ، شیوع پاره ای بیماریها (مالاریا ، اسهال) بیشتر و محدودیت غذا و پول شدید تر است .
- علاوه بر این چون در فصول خشک راهها نیز وضع بهتری دارند ، پژوهشگران بیشتر فعالیت های خود را در این ایام متمرکز نموده و در نتیجه به شدت واقعی بعضی مسائل پی نمیبند.

اهمیت استفاده از چند روش گرد آوری داده ها در یک طرح:

- ترکیب نمودن روشهای گوناگون کیفیت داده های بدست آمده رابه حد اعلا میرساند.و احتمال تورش را کم میکند.پژوهشگران روشهای با انعطاف زیاد و کم را ترکیب میکنند.
- روشهای با انعطاف مانند: استفاده از سؤالات باز،صحبت های گروهی متمرکز، که به نام روشهای کیفی نامیده میشود.
- *روشهای کیفی:
- روشی که شامل شناسایی تعدادی از متغیر های مربوطه است که ماهیت و علل مسایل خاص را روشن و پیامدهای آن را برای افراد مشخص میکند.

ملاحظات اخلاقی

در هنگام تنظیم و تعیین روش های جمع آوری داده ها ممکن است آسیب های عاطفی و بدنی زیر را ایجاد نماید:

- ۱- از طریق فاش کردن و یا دسترسی به داده های شخصی پاسخ دهندگان و یا پرسیدن پرسش های حساس از آنها، حقوق آنان نقض شود.
- ۲- مشاهده رفتار مطالعه شوندگان بدون اطلاع آنها.
- ۳- عدم رعایت و احترام به ارزش های خاص فرهنگی، سنن و یا ممنوعیت ها.
- ۴- پیش از شروع مطالعه یا مصاحبه، رضایت کتبی گرفته شود
- ۵- پیش از ایجاد یک رابطه مطلوب با مصاحبه شونده، از طرح پرسش های حساس خودداری شود.
- ۶- محرمانه بودن اطلاعات تضمین شود.

برای مثال پرسش حساس مانند چگونگی تنظیم خانواده(در این مورد از پرسیدن آدرس و مشخصات شخصی مصاحبه شوند خودداری شود)

A photograph of a winding asphalt road with double yellow lines, curving through a dense forest of evergreen trees. The road is dark and appears slightly wet, with yellow lines that curve with the road's path. The forest is lush and green, with many tall, thin trees and a thick canopy. The lighting is soft, suggesting an overcast day or a shaded forest environment. The overall mood is serene and natural.

با سپاس از توجه شما